

ABDULLAH B. ABBÂS (RA)'IN FERÂİZ İLMİNDEKİ İÇTİHAT VE UYGULAMALARI

Dr. Abdurrahman YAZICI*

Özet: İslam miras hukukunda sahâbenin miras bahislerine ilişkin farklı uygulama ve içtihatları büyük önem arz etmektedir. Ashâb, Peygamberimizin uygulamasını bizzat görüp, kendilerinden sonraki uygulamalara da yön vermişler, fıkıh mezheplerinin ilgili uygulamaları da sahâbenin farklı içtihatları doğrultusunda bu hoca-öğrenci ilişkisi içinde gelişme göstermiştir. Peygamber (sav)'ın ashâbı arasında bir kısmı miras alanındaki bilgi ve birikimiyle öne çıkmaktadır. Bunlardan birisi de gerek fıkıh kitaplarının ferâiz bahislerinde gerekse müstakil ferâiz kitaplarında görüş ve içtihatlarına yer verilen, leh veya aleyhteki delillerle görüşleri değerlendirilen Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687)'tir. Bu çalışmada Abdullah b. Abbâs (ra)'ın miras alanındaki içtihatları, miras bahislerine ilişkin çeşitli uygulamaları bir bütün hâlinde görülmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdullah b. Abbâs, Miras Hukuku, Sahabe Uygulaması, Feraiz

Ijtihads and Implementations of Abdullah bin Abbas in Inheritance (Faraidh)

Abstract: The practices, opinions and different ijtihads of the Companions of the Prophet Muhammad (pbuh) ashâb play big role in Islamic inheritance law. The companions of the Prophet Muhammad has informed directly to his companions the orders which he has received from Allah and has educated them. Because of this importance, different practices of the companions affected to next generations' practices, as well as different fiqh schools. Some of the companions specialized in the laws of inheritance. One of them is Abdullah b. Abbas (d. 68/687), was an expert in the inheritance law, whose opinions and ijtihads are included in the fiqh, hadith and inheritance books. In this study, it has been attained to determine and analyze the opinions / ijtihads of Abdullah bin Abbas on inheritance.

Key Words: Abdullah bin Abbas, Inheritance Law, Ijtihads of Companions (Ashab), Faraidh

GİRİŞ

Ferâiz ilminde sahâbenin uygulama ve içtihatları oldukça önemlidir. Ferâiz ilminin esaslarının, mirasçılardan terekeden alacakları hisselerin oranlarının bizzat Allah tarafından Kur'an'da net ve ayrıntılı bir şekilde belirlenmiş olması, Peygamber (sav)'ın bu ilmin önemi, öğretilmesi ve öğrenilmesine ilişkin teşvikleri bu ilmin sahabe döneminden itibaren gelişmesini sağlamıştır¹. Mirasla ilgili birçok bahsin sahabe arasında müzakere edildiği, bazı miras meselelerinde farklı görüşlere sahip oldukları, sahâbenin farklı içtihatlarının bulunduğu bilinmektedir. Sa-

* Araştırmacı, e-mail: yabdurrahman@gmail.com

1 Bkz. İbn Mâce, "Ferâiz", 1; Tirmizî, "Ferâiz", 2.

habenin bu alandaki farklı içtihat ve uygulamalarını görmek için müstakil olarak ferâiz konusunun ele alındığı çalışmalara ya da fıkıh eserlerinin miras bahislerini ele alan bölümlere bakmak yeterlidir. Mirasla ilgili cumhurdan farklı içtihatlarıyla ayrılan, ferâiz kitaplarında kendisiyle ilgili görüşlere ve bunların değerlendirilmesine ayrıntılı bir şekilde yer verilen sahabelerden birisi de hicretin 68. yılında vefat eden Peygamber (sav)'in amcasının oğlu Abdullah b. Abbâs (ra)'tır². Sahabe arasında çok hadis rivâyet edenler (**müksirûn**) arasında sayılan İbn Abbâs, Kur'an ilimleri ve tefsirindeki bilgisi sebebiyle ümmetin âlimi (**hibrû'l-ümme**), Kur'an'ın tercümanı (**tercümânü'l-Kur'ân**) olarak meşhur olduğu gibi fıkıh ilminde dört Abdullah'tan (**abâdile**)³ biri şeklinde nitelendirilmiştir. Birçok araştırmacının da belirttiği gibi özellikle onun ferâiz alanındaki fetvâları müracaat kaynağı olmuştur⁴. Ferâiz ilmindeki önemi, kendisine isnat edilen görüşlerle bunların leh ve aleyhteki değerlendirmelerinin bu kitaplarda önemli yer tutması onun bu ilimle ilgili uygulama ve içtihatlarının bir bütün olarak ele alınmasının gerekli olduğunu göstermektedir.

Abdullah b. Abbâs (ra)'a isnad edilen farklı içtihat ve uygulamaların bir bütün olarak görülmesinin amaçlandığı bu çalışmada rivâyetler mümkün olduğunca temel hadis kaynaklarıyla yer verdikten sonra ili muhaddis ve fakihlerin değerlendirme-lerinin ele alınması amaçlanmıştır. Çalışmanın kapsamı da göz önünde bulundurularak İbn Abbâs'ın miras meselelerine ilişkin içtihat ve uygulamalarını doğrudan yansıtmayan, Peygamber (sav)'den kendisi yoluyla nakledilen tüm rivâyetlere yer verilmemiştir. Sâdece gereken yerlerde işâretlerde bulunulmakla yetinilmiştir. Aynı şekilde İbn Abbâs'ın ferâiz uygulamasını göstermeyen İslâm öncesi miras uygulamalarına dâir, kendisine isnât edilen rivâyetler⁵ çalışmamızın kapsamında değildir. Makalenin kapsamı göz önünde bulundurularak İbn Abbâs'ın her bir bahisle ilgili içtihatlarına yer verdikten sonra cumhurun görüşüne değinilmemiş görüşünün ne kadar kabul edildiğini görmek açısından sâdece İbn Abbâs'la aynı görüşte olan sahabe, tâbiîn ve fukahânın da isimlerinin zikredilmesiyle yetinilmiştir. Temel miras meselelerine ilişkin farklı sahabe ve mezheplere ilişkin farklı görüş ve delillere yer

2 İbn Abbâs'ın hal tercümesi için bkz. İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Muhammed İbrahim el-Bennâ vd., Dârü'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., s. 291-295; ez-Zehebi, Ebü Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, ts., III, 332 vd.

3 Abdullah b. Abbâs dışında sahabeden Abdullah b. Amr (ö. 65/687), Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692) ve Abdullah b. Ömer (ö. 74/693) (r.anhum), abâdile olarak isimlendirilir. İslâm âlimlerinden bazıları Abdullah b. Zübeyr yerine Abdullah b. Mesud (ö. 32/652)'u Abâdile'den kabul etmişlerdir.

4 Çakan, İsmail L. ve Eroğlu Muhammed, "Abdullah b. Abbâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, I, 78.

5 "İbn Abbâs (ra) şöyle demiştir: İslâm'ın başlangıcında kişinin malı, öldüğü zaman mirâs olarak oğula kalırdı. Vasiyet de anne ile babanın hakkı idi. Bilâhare Allah bundan irâde ettiği kısmını mirâs âyetiyle neshetti de mirâsı erkeğe, iki dişi payı kadar verdi. Anne ile babadan her birisine de altıda bir verdi, çocuk yoksa anneye üçte bir verdi. Yine ölenin karısına sekizde bir, çocuksuzsa dörtte bir verdi. Zevceye de yarım ve dörtte bir hisse verdi." el-Buhârî, "Tefsir", (en-Nisâ, 4/11).

verilmediğinden ve sadece İbn Abbâs'ın uygulamalarının tespiti amaçlandığından meseleler miras hükümleri açısından değerlendirilmemiş, görüşünün isâbetli olup olmadığına ilişkin de tarafımızca ayrıca kanaat belirtilmemiştir. Çalışmada yer yer İbn Abbâs'tan nakledilen ilgili rivâyetler çerçevesinde onun görüşü olduğuna kanaat getirilen ya da ona nispet edilen uygulamaların bütünlük içinde görülmesi amacıyla ilgili meseleler tablolar halinde de gösterilmiştir. İbn Abbâs'a isnat edilen içtihat ve uygulamaları dokuz ana başlık altında toplamak mümkündür.

A. İKİ KIZ ÇOCUĞA TEREKENİN YARISINI VERMESİ

Abdullah b. Abbâs'tan nakledilen bir rivâyette onun beraberinde erkek kardeşi buunmayan iki kız çocuğa – tek kız da olduğu gibi – yarım hisse verdiği görülmektedir. O'nun bu görüşünü de, “فإن كن نساء فوق اثنتين فلهن ثلثا ما ترك” (*Kız çocuklar ikiden fazla iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarındır.*)⁶ âyetinin zâhiri ile delillendirdiği belirtilmektedir⁷ el-Kurtubî (ö. 671/1273), zikredilen âyette şart ve cezâ bulunması sebebiyle Abdullah b. Abbâs'ın, “فلا أعطي البنتين الثلثين”=iki kız çocuğa üçte iki hisse vermiyorum” dediğini kaydetmektedir⁸.

İki kız çocuğun terekenin yarısını aldığına dair İbn Abbâs'a isnadın sahih olmadığı da dile getirilmiştir. Mâlikî fakihî İbn Abdilber (ö. 463/1071), İbn Abbâs'tan bu görüşü naklettikten sonra bunun İbn Abbâs'a nispetinin sahih olmadığını, bunun ilim ehli tarafından da kesinlikle reddedildiğini söylemektedir. İbn Abbâs'ın konuyla ilgili uygulaması olarak, “أنه جعل للبنتين الثلثين”=İki kız çocuğa terekenin üçte ikisini verdi” şeklinde rivâyeti de mevcuttur⁹. Şâfiî fakihleri Demîrî (ö. 808/1405) ile İbnü'l-Mecdî (ö. 850/1447), bu konuda Kazasker Muhammed b. Hüseyin el-Urmevî'nin *Şerhu ferâizi'l-vasât*¹⁰ isimli eserinden, İbn Abbâs'ın iki kız çocuğa yarım hisse verdiği görüşünden döndüğüne dair bir rivayet nakletmektedirler¹¹.

6 en-Nisâ, 4/11.

7 el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Dârülhilâfetilaliyye: Matbaatü'l-Evkafî'l-İslâmiyye, 1917, III, 9; İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Sâid, *el-Muhallâ*, thk. Muhammed Münir Dimaşki, İdâretü't-Tibaati'l-Müniriyye, Kahire 1932/1351, IX, 255; el-Mâveridî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Havî'l-kebir hüve şerhu Muhtasari'l-Müzeni*, thk. Ali Muhammed Muavvez ö.d., Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994/1414, VIII, 100; es-Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebstût*, Matbaatü's-Saade, Kahire t.y. XXIX, 139; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki vd., 2. bs. Heclir li't-Tibaa ve'n-Neşr, Kahire 1992, IX, 11.

8 el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Hişam Samîr el-Buhârî, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003, V, 63.

9 İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâleddin Yusuf b. Abdullah en-Nemerî, *el-İstizkâr*, thk. Abdülmu'ti Emin Kal'aci, Dâru Kuteybe, Beyrut 1993, XV, 399–400.

10 Eserin günümüze ulaştığına ilişkin bir bilgiye ulaşamadık.

11 ed-Demîrî, Ebû'l-Bekâ Kemâleddin Muhammed b. Musa b. İsâ, *en-Necmü'l-vehhâc fi şerhi'l-Minhâc* = *Şerhu Minhâci't-tâlibîn li'n-Nevevî*, Dârü'l-Minhâc, Beyrut 2004/1425, VI, 131; İbnü'l-Mecdî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Receb Tibuga, *et-Ta'lik alâ Nazmi'l-leâli fi ilmi'l-ferâiz*, thk. Ahmed b. Muhammed er-Rifai, Câmiatü'l-İslâmiyye, Medine 2008/1429, I, 380.

İbn Abbâs'tan, iki kız çocuğa yarım hisse verdiği görüşüne karşın iki kız çocuğun hissesinin üçte iki olduğunda icmâ edildiği belirtilmektedir¹². Her ne kadar bu konuda icmâ olduğu belirtilse de Hanbelî fakihî İbn Kudâme (ö. 620/1223) İbn Abbâs'tan şâzz rivâyet olduğunu da kaydetmektedir¹³. Kurtubî, iki kız çocuğun yarım hisse alacağı görüşünün İbn Abbâs'a isnad edilmesi sebebiyle icma edildiği görüşünün bazı âlimlerce reddedildiğini ifade etmektedir¹⁴.

B. MAA-GAYRİHİ ASABELİĞİ REDDİ: KIZ KARDEŞLERİ ÇOCUKLARLA MİRASÇI YAPMAMASI

İbn Abbâs'ın, kız çocuklarla bulunduklarında kız kardeşleri mirasçı yapılarak “**asabe maa-gayrihi mirasçılık**”¹⁵ uygulamasını reddettiğinde ittifak olmakla birlikte¹⁶ kız çocuklarla bulunduklarında erkek kardeşleri veya uzak asabe (bi-nefsihi) hısımları mirasçı yapıp yapmadığı fukaha arasında ihtilâfıdır. Bu ihtilâf kanaatimizce, İbn Abbâs'ın asabe maa-gayrihi mirasçılığı reddettiğine ilişkin rivâyetlerin bazı tariklerinde çocuklarla bulunduklarında kız kardeşleri mirasçı yapmayarak erkek kardeşleri veya uzak asabe hısımları mirasçı yapmasının kaydedilmesinden kaynaklanmaktadır.

İbn Abbâs'ın bu konudaki uygulamasına ilişkin Ebû Seleme b. Abdurrahman yoluyla Mâmer'in ez-Zührî'den naklettiği rivâyet şöyledir:

“İbn Abbâs'a kız çocukla anne baba bir kız kardeşin bulunduğu mesele soruldu. İbn Abbâs, ‘kız çocuk yarım hisse alır, kız kardeşe hisse yoktur, مَا بَقِيَ لِعَصْبَتِهِ , geriye kalan asabenindir’ dedi. Soran, ‘Fakat Ömer kız çocuğa yarım kız kardeşe yarım vererek farklı uygulama yaptı.’ dedi. İbn Abbâs, ‘Siz mi daha iyi biliyorsunuz, Allah mı daha iyi biliyor?’ dedi. Mâmer, ‘İbn Tâvus ile karşılaşış bu durumu sordum.’ dedi¹⁷. İbn Tâvus da ‘bununla il-

12 İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim, *el-İcmâ*, thk. Abdullah Ömer el-Bârûdî, Dârü'l-Cinân, Beyrut 1986, s. 68; el-Kurtubî, *el-Câmi*, V, 60.

13 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 11.

14 el-Kurtubî, *el-Câmi*, V, 63.

15 Ferâiz ilminde, mürisin, kız çocuklarıyla bulunduklarında onların hisselerini almalarından sonra kalanı kız kardeşin veya kız kardeşlerin alması şeklindeki mirasçılığa asabe maa-gayrihi mirasçılık denilmektedir.

16 el-Habîrî, *el-Hâvî'l-kebir*, VIII, 107; el-Habîrî, Ebû Hâkim Abdullah b. İbrâhim, *Kitâbü't-telhis fî ilmi'l-ferâiz*, thk. Nasır b. Fenhir Ferîdî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1995/1416, s. 161; es-Serahsî, *el-Mebsût*, XXIX, 127, 157; el-Kalvezânî, Ebû'l-Hattâb Necmeddin Mahfûz b. Ahmed, *et-Tehzib fî'l-ferâiz ve'l-vesâyâ*, thk. Muhammed Ahmed Havlî, I. bs., Mektebetü'l-Übeykân, Riyad 1995, s. 149; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 9, 30; en-Nevevî, Ebû Zekerîya Muhyiddin Yahyâ b. Şeref, *el-Mecmû şerhi'l-mühezzebe*, (et-Tekmiletü's-sânî), thk. Muhammed Necib Mutîi, Dârü'l-Fikr, Beyrut t.y, XVI, s. 84; eş-Şinşevrî, Cemâlüddin Muhammed b. Abdullah b. Ali, *Fethü'l-karîbi'l-müctib bi- şerhi Kitâbi'l-Tertib*, Matbaatü'l-Behiyye, Kahire 1893/1301, I, 35

17 Abdürrezzâk, “قال معمر: فلم أدر ما قوله أنتم أعلم أم الله حتى لقيت ابن طاوس فذكرت ذلك له”, Mâmer şöyle dedi: O'nun (İbn Abbâs'ın) sözünü Tâvus ile karşılaşış ona sorana kadar anlamadım. Siz mi daha iyi biliyorsunuz? Yoksa Allah mı?” şeklinde naklederken, Beyhakî, *Hadîthü'l-zehri*, “قال معمر: فلم أدر ما وجه ذلك حتى لقيت ابن طاوس فذكرت له حديث الزهري”, Mâmer şöyle dedi: Bu sözün anlamını/tevilini, İbn Tâvus ile karşılaşış ona ez-Zührî'nin sözünü söyleyene kadar anlamadım.” diye nakletmektedir. Bkz. Abdürrezzâk, X, 254; Beyhakî, *age.*, VI, 233; İbn Hazm, *age.*, IX, 257.

gili babam (Tâvus b. Keysân) İbn Abbâs'tan şöyle rivâyet etti, dedi: 'İbn Abbâs: 'Eğer bir kimse ölür de çocuğu bulunmaz ve bir kız kardeşi kalırsa, terekesinin yarısı onundur'¹⁸ âyetinde Allah veledi yoksa demesine rağmen siz ona (kız kardeşe) yarım hisse vardır diyorsunuz', dedi.'¹⁹

Bu rivâyette İbn Abbâs'ın asabe maa-gayrihi mirasçılığı reddettiği açık olmakla birlikte bu rivâyetin farklı tariklerinde kız çocuğun hissesini almasından sonra kalanı kız kardeşe vermeyerek asabe hısımlara verdiğini gösteren, "ما بقى فهو لعصبته=geriye kalanı asabesinindir." ifâdesi yer almaktadır. Beyhakî (ö. 458/1066)'nin rivâyetini Abdürrezzâk (ö. 211/827) *el-Musannef*'inde senet ve metniyle kaydetmektedir²⁰. Hâkim (ö. 405/1014) *el-Müstedrek*'inde, İbn Hazm (ö. 456/1064), *el-Muhallâ*'sında, Serahsî (ö. 480/1090), *el-Mebsût*'unda, ve İbn Kudâme (ö. 620/1223), *el-Muğnî*'sinde rivâyete aynı tarikle yer verirken "kalanı asabesinindir" ifadesi bulunmamaktadır²¹. Aşağıdaki sebeplerden ötürü mezkûr rivâyetteki, "geride kalanı asabenindir" ifâdesinin rivâyetin metninde ravinin tefsir amaçlı açıklaması niteliğinde müdrec²² bir ifade olması muhtemel gözükmektedir:

a. Abdürrezzâk'ın *el-Musannef*'inde, Mâmer'in İbn Abbâs'ın görüşünü İbn Tâvus'a sorduğu belirtilirken, Beyhakî ile İbn Hazm'ın rivâyetlerinde İbn Abbâs'ın maksadını Mâmer'in İbn Tâvus'a sorana kadar anlamadığı kaydedilmektedir. Serahsî'nin *el-Mebsût*'undaki rivâyette Zührî'nin İbn Abbâs'ın uygulamasını anlamadığı için Atâ'ya sorduğu belirtilmektedir. Serahsî'nin naklettiği rivâyetin ilgili bölümü şöyledir:

"Zührî şöyle dedi: İbn Abbâs'ın ne kastettiğini Atâ'ya sorana kadar meseleyi anlamadım. Atâ, İbn Abbâs'ın maksadı şöyledir, dedi: Allah ona göre kız kardeşin mirasçılığını veledin bulunmaması şartına bağladı. Kız çocukla birlikte kız kardeşe yarım vermemiştir. Çünkü 'veled' hakikatte kız ve erkek çocukları kapsar."²³

b. İbn Abbâs'ın kız çocukla bulunduklarında kız kardeşlerin mirasçı olamayacağına "إن امرؤ هلك ليس له ولد وله أخت فلها نصف ما ترك وهو يرثها إن لم يكن لها ولد" *Eğer bir kimse ölür, çocuğu bulunmaz ve bir kız kardeşi kalırsa, terekesinin yarısı onundur. Eğer er-*

18 en-Nisâ, 4/176

19 Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmam es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman Âzami, 2.bs., el-Meclisü'l-İlmî, Beyrut 1983, X, 254-255; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali, *es-Sünen'ül-kübrâ*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, Haydarabad 1933/1352, VI, 233.

20 Beyhakî, *age.*, VI, 233.

21 el-Hâkim, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyî Muhammed, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Haydarâbâd 1915, IV, 338; İbn Hazm, IX, 257; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 157; İbn Kudâme, *age.*, IX, 9.

22 Müdrec hadis, hadis ilminde, hadisın senedine veya metnine râvilerden birisi tarafından rivâyetin aslında bulunmayan bir ifâdenin çeşitli nedenlerle ilâve edilmesine denilmektedir. Bkz. İbnü's-Salah, *Ulûmü'l-hadis*, thk. Nûreddin İtr, 3.bs., Dârü'l-Fikr, Dimaşk 1984, s. 95 vd.

23 es-Serahsî, *el-Mebsût*, XXIX, 127, 157.

*kek kardeşi bulunursa o mirasçı olur (terekenin tamamı onundur).*²⁴ âyetiyle istidlal ettiği, âyetteki “veled” lafzının kız ve erkek çocukları kapsaması sebebiyle kız kardeşleri kız çocuklarla da bulunduklarında mirasçı yapmadığı görülür²⁵. Fakihlerin de belirttiği gibi İbn Abbâs, burada kız kardeşlerin mirasçı olma şartı olarak mûrisin veledinin olmamasını göstermektedir²⁶. İbn Kudâme, İbn Abbâs’ın kız kardeşin mirasçılığında mûrisin veledinin bulunmaması şartına kıyasla erkek kardeşin de terekeden hacbolması (engellenmesi) gerektiğini, ancak bunun icmâya aykırı olduğunu belirtmektedir²⁷. Fakat, es-Settî (ö. 750/1349), İbn Abbâs’tan onun kız çocuklarla bulunduğu erkek kardeşleri de mirasçı yapmadığına ilişkin rivâyetlerin bulunduğunu ancak, Abdilber (ö. 463/1071) ile el-Bâcî (ö. 474/1081)’nin, İbn Abbâs’tan nakledilen bu rivâyetlerin ona nisbetini sahih görmediklerini belirtmektedir²⁸. Her ne kadar sahihlikleri konusunda iddia bulunsun da bu görüşün İbn Abbâs’ın ferâizle ilgili içtihatlarının bütünlüğüne daha uygun olduğu görülür.

c. İbn Abbâs aşağıda etraflıca ele alınacak **avliyye**²⁹ uygulamasında, terekenin kalanını erkek çocuk ve erkek kardeşte olduğu gibi kız çocuk veya kız kardeşlere de vermektedir³⁰. İbn Abbâs’ın kız çocuğa yarım hisse vermesinden sonra kalanı kız kardeşe vermeyerek uzaktaki asabe hısma verdiğinin rivâyet edilmesi aşağıda ele alınacak avliyye uygulamasıyla da çalışmaktadır.

d. Rivâyetteki “ما بقى فهو لعصبته” = kalanı asabesinindir.” ifâdesindeki “asabe” lafzıyla kastedilenin, sonradan oluşan “kendisiyle mûris arasında kadın bulunmayan erkek hısım” şeklindeki asabenin ıstılah anlamı olması uzaktır. Kaldı ki, İslâmî literatürde ilk dönemlerde asabe lafzının, kadınları da kapsayacak şekilde mirasçı anlamında kullanıldığı görülmektedir³¹.

24 en-Nisâ, 4/176.

25 Abdurrezzâk, *age.*, X, 254–255; Beyhakî, *es-Sünen’ül-kübrâ*, VI, 233; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 338; İbn Hazm, *age.*, IX, 257; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 157; İbn Kudâme, *age.*, IX, 9; eş-Şinşevrî, *age.*, I, 35.

26 el-Mâveridî, VIII, 107; İbn Kudâme, *age.*, IX, 9; es-Settî, Ebû Abdullah Muhammed b. Süleyman, *Şerhu muhtasari’l-hüfî*, thk. Yahya Bu Aruru, Dârü İbn Hazm, Beyrut, 2009/1430, II, 420.

27 İbn Kudâme, *age.*, IX, 10. es-Settî (ö. 750/1349), İbn Abbâs’tan onun kız çocuklarla bulunduğu erkek kardeşleri de mirasçı yapmadığına ilişkin rivâyetlerin bulunduğunu ancak, Abdilber (ö. 463/1071) ile el-Bâcî (ö. 474/1081)’nin, İbn Abbâs’tan nakledilen bu rivâyetlerin ona nisbetini sahih görmediklerini belirtmektedir. Bkz. İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, XV, 416–419; Ebû’l-Velid Süleyman b. Halef el-Bâcî, *el-Müntekâ şerhi Muvattâ*, Matbaatü’s-Saade, Kahire 1913, VI, 230; es-Settî, II, 420.

28 Bkz. İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, XV, 416–419; Ebû’l-Velid Süleyman b. Halef el-Bâcî, *el-Müntekâ şerhi Muvattâ*, Matbaatü’s-Saade, Kahire 1913, VI, 230; es-Settî, *age.*, II, 420.

29 Terekenin, mirasçıların hisselerine *tam / kalansız* paylaştırılması âdile; terekenin hisse sahiplerine paylaştırılmasından kalanın mirasçılara hisseleri oranında tekrar paylaştırılması reddiye; tereke mirasçıların hisselerine yetmediğinde terekenin mirasçılara paylaştırılması meselesine de *avliyye / âile / avl* denilmektedir. Avl meselesinde mirasçıların paylarının, hisseleri oranında azaltılarak taksim edilmesi şeklinde cumhurun görüşüyle bir kısım mirasçıların öncelikli yapılarak taksimin yapılması şeklinde iki uygulama bulunmaktadır.

30 Abdurrezzâk, *age.*, X, 259; el-Hâkim, *age.*, IV, 340; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 161; İbn Hazm, *age.*, IX, 264; en-Nevevî, *el-Mecmû*, XVI, 95; el-Cürcânî, Ebû’l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Şerhu’s-sirâciyye*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1903/1322, s. 57.

31 Peygamber (sav)’den veledü’l-mülânenin mirasıyla ilgili, “أُمّه عصبته”=*annesi asabesidir.*” rivâyeti nakledilmektedir. Bkz. İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, *el-Musannef*, thk. Muhammed Avvame, Dârü’l-

Abdullah b. Abbâs'tan nakledilen, onun kız çocuklarla bulunduklarında kız kardeşleri mirasçı yapmadığına ilişkin İbn Abbâs'ın uygulamasını gösteren bir rivâyet de şöyledir:

“Allah'ın kitabında ve Peygamber'in sünnetinde olmadığı halde insanların tamamında kız çocuklarla kız kardeşlerin mirasçı yapıldığını görüyorsunuz. Allah ise **'Birkimse ölür de veledi bulunmaz ve bir kız kardeşi kalırsa, terekisinin yarısı onundur'**³² buyurmaktadır.”³³

Rivayette görüldüğü üzere İbn Abbâs, kız çocuklarla bulunduklarında (kız) kardeşleri mirasçı yapmamaktadır. Buna delil olarak da Allah'ın kitabında ve Peygamber (sav)'in uygulamasında bu yönde delil bulunmadığını belirterek, kardeşlerin mirasçılık şartı olarak mürisin veledinin bulunmamasını görmektedir³⁴. İbn Abbâs'ın delili göz önünde bulundurulduğunda onun kız çocuğun hissesinden arta kalanı uzakta bulunan asabeye verip kız kardeşi mirasçı yapmadığı iddialarının³⁵ isâbetli olmadığı, onun kız çocuklarla bulunduklarında erkek kardeşleri de mirasçı yapmadığı anlaşılır. Erkek kardeşlerin mirasçılıklarıyla ilgili olarak “هو يرثها ان لم يكن ولد = eğer çocuğu yoksa erkek kardeş mirasçı olur”³⁶ mealindeki âyette veledin bulunmaması şartı vardır. İbn Abbâs'ın “veled” lafzına kız ve erkek çocukları dâhil etmesinden hareketle kız veya erkek çocuklar varken kız veya erkek kardeşleri mirasçı yapmadığını söylemek mümkündür. Nitekim çalışmada zikredilen İbn Abbâs'ın ferâiz ilmindeki diğer uygulamaları da bunu destekler niteliktedir.

C. AVLIYYEYİ REDDİ: KIZ ÇOCUKLARLA KIZ KARDEŞLERE TEREKENİN KALANINI VERMEŞİ

Avliyye, zulüm, haksızlık, yükselme, artma, haddi aşma anlamlarına gelen “عول = avl” kelimesinden türemiş olup³⁷ ıstılah olarak, ‘mirasçılarının hisseleri toplamının

Kible, Cidde 2006, VII, 342, 392; Saïd b. Mansûr, Ebû Osman Saïd b. Mansur b. Şu'be, *Sünenü Saïd b. Mansur = es-Sünen*, thk. Habiburrahman A'zamî, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1985, I, 129. Ebû Hureyre'nin Peygamber (sav)'den naklettiği, “ومن ترك مالا فغير للعصبه من كان = Her kim de ölür geride mal bırakırsa asabesinindir” rivâyeti için bkz. Müslim, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nişâbüri, *Sahihu Muslim = es-Sahih*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, Beyrut t.y., “Ferâiz”, 4; İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf alâ mezâhibi'l-ulemâ*, thk. Ebû Hammad Sagîr Ahmed el-Ensârî, Mektebetu Mekketü's-Sekafiyye, Re'sulhayme 2004, IV, 348; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 238.

32 en-Nisâ, 4/176.

33 Rivâyet, Süfyân b. Uyeyne < Musab b. Abdillâh b. ez-Zibirkân < İbn Ebî Müleyke tarihiyle gelmektedir. Bkz. İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, XV, 419–420. Rivâyetin benzer senetle âyet bulunmaksızın yer aldığı kaynaklar için bkz. el-Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, s. 337; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 257.

34 İbn Abbâs'ın görüşü için bkz. İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf*, IV, 327, 352; et-Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezid, *et-Tefsîr = Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003, VII, 723; el-Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, VIII, s. 107; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, s. 157; İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, XV, 416 vd.; es-Serahsî, *el-Mebsût*, XXIX, 127, 157; İbn Kudâme, IX, 10; en-Nevevî, *el-Mecmû*, XVI, 84.

35 es-Serahsî, *el-Mebsût*, XXIX, 157; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 10; en-Nevevî, *el-Mecmû*, XVI, 84.

36 en-Nisâ, 4/176.

37 Bkz. İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, I. bs., Beyrut: Dâru Sadır, Beyrut, t.y., XI, s. 481 (عول maddesi).

terekenin ortak paydasını aştığı meseleye' denir³⁸. Bir başka ifâdeyle hisse sahiplerine hisseleri oranında paylaştırıldığında terekenin yetmemesi hâlidir. İbn Abbâs'ın terekenin yetmemesi üzerine, farklı bir taksimde bulunarak mirasçılar arasında sıralamaya tabi tutarak terekenin kalanını kız çocuklara veya kız kardeşlere vermek suretiyle onları asabe yaptığı, mirasçıların bir kısmını öncelikli bir kısmını sonraya bıraktığı kaydedilmektedir³⁹. İbnü'l Hanefiyye (ö. 81/700)⁴⁰, İbnü'l-Müseyyeb (ö. 94/712)⁴¹, Tâvus b. Keysân (ö. 106/724)⁴², Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn (ö. 114/733)⁴³, Atâ (ö. 115/713)⁴⁴ ve Dâvud ez-Zâhirî (ö. 270/883)'nin⁴⁵ de İbn Abbâs'ın görüşünde oldukları belirtilmektedir.

Terekenin mirasçılar arasında taksim edilememesi halinde cumhura göre mirasçıların alacakları hisseleri oranında azaltılarak avl yapılacaktı İbn Abbâs ve onun görüşünde olan fakihlere göre avl yapılmaz. Buna göre terekeden karı, koca, anne ve baba gibi hisse sahibi mirasçıların hisselerini almasından sonra kalan, kız çocuklara veya kız kardeşlere verilmektedir.

İbn Abbâs'ın avli reddettiğini gösteren çok sayıda rivâyet nakledilmiştir. Bunları bir bütün halinde şöyle belirtebiliriz.

“Hisseler avletmez”⁴⁶, “İsteyenle lânetleşmeye varım. Hisseler avletmiyor. Âlic'deki⁴⁷ kum sayısını bilen (Allah Teâlâ) terekeden iki yarım ve üçte bir hisse vermez. Üçte iki ile yarım hisse (alacak mirasçılar) bulunduğunda üçte ikiyi verince yarım hisseye kalmıyor, yarımı verince üçte ikiye kalmıyor, üçte birlik hissenin yeri nerededir?...”⁴⁸, “Lanetleşelim, ve kim yalan söylüyorsa Allah'ın laneti onun üzerine olsun diyelim”⁴⁹. “Eğer, (Ömer) Allah'ın öncelikli yaptıklarını öncelikli yapsaydı, öncelikli yapmadıklarını

38 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 262-265; el-Habrî, s. 69-76; es-Serahsî, *el-Mebsût*, XXIX, 160 vd.; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 28 vd.; Sibtü'l-Mardîni, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed, *Şerhu'l-fusûli'l-mühimme fi mevârisi'l-ümme*, thk. Ahmed b. Süleyman Yusuf Urinî, Dârü'l-Asime, Riyad 2004, I, 392.

39 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 264; el-Habrî, *Kitâbü't-telhis*, s. 162; el-Kalvezânî, *et-Tehzîb*, s. 149; es-Süheyli, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed, *Kitâbü'l-ferâiz ve şerhu âyâtî'l-vasiyye*, thk. Muhammed İbrâhim Bennâ, Câmiatu Karyunus, y.y., 1980, s. 85; İbn Kudâme, *age.*, IX, s. 28; en-Nevevî, *el-Mecmû*, XVI, s. 95; eş-Şinşevrî, *age.*, I, 43 vd.

40 el-Mâverdi, VIII, 130; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 264; el-Habrî, 162; es-Serahsî, *el-Mebsût*, XXIX, 161; el-Kalvezânî, *et-Tehzîb*, s. 151; İbn Kudâme, *age.*, IX, 28.

41 el-Kalvezânî, *age.*, s. 151.

42 el-Habrî, *age.*, s. 162.

43 el-Mâverdi, *age.*, VIII, 130; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 264; el-Habrî, *age.*, s. 162; İbn Kudâme, *age.*, IX, 28.

44 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 263, 264; el-Habrî, s. 162; İbn Kudâme, IX, 28; eş-Şinşevrî, I, 43.

45 el-Mâverdi, *el-Hâvî'l-kebîr*, VIII, 130; el-Habrî, *Kitâbü't-telhis*, 162; el-Kalvezânî, *et-Tehzîb*, s. 151; İbn Kudâme, IX, 28.

46 İbn Abbâs'tan Atâ < İbn Cüreyc < Vekî tarihiyle nakledilen rivâyet için bkz. İbn Ebî Şeybe, XVI, 258; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 263. Rivâyetin metni şöyledir: “الفرائض لا تعمل”

47 Âlic, Hicaz'da bir bölge adıdır.

48 Rivâyetin benzer metinleri için bkz. Beyhakî, *age.*, VI, 253; el-Mâverdi, *age.*, VIII, 129; es-Serahsî, XXIX, 161; el-Habrî, *age.*, 167; İbn Kudâme, IX, 28, 29.

49 Abdürrezzâk, *age.*, X, 255; Saïd b. Mansur, *age.*, I, 44; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 262-235; el-Habrî, *age.*, s. 167; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 160 vd.; İbn Kudâme, *age.*, IX, 9-10, 28; en-Nevevî, *age.*, XVI, 93; es-Settî, *age.*, II, 545, 546; el-Cürcânî, *age.*, s. 36; Sibtü'l-Mardîni, *age.*, I, 382; eş-Şinşevrî, *age.*, I, 43.

da sonraya bıraksaydı avliyye olmazdı”⁵⁰. “Hisseleri bir hissedenden başka bir hisseye değişen anne, karı ve koca gibi mirasçıları öncelikli kıldı... Hisseleri bir hissedenden terekenin kalanını almak şeklinde değişen kız kardeşlerle kız çocukları sonraya bıraktı’ dedi.”⁵¹. “Hisseler avletmez, karı, koca, anne ve babanın hisseleri eksilmez, erkek çocuklarla kız çocukların, erkek kardeşlerle kız kardeşlerin hisselerinde eksiklik olur.”⁵²

İbn Abbâs'ın öncelikle anne, karı koca, anne bir kardeş gibi hısımlara hissele-rini verdiği, kalanı çocuklar arasında, onlar yoksa kardeşler arasında paylaştırdığı görülmektedir. İbn Kudâme (ö. 620/1223), İbn Abbâs'ın avliyye uygulamasındaki kız çocukların veya kız kardeşlerin kalanını almasının, ‘onların erkek kardeşleriyle kalanı alması şeklinde’ olduğunu belirtmesine⁵³ karşılık avliyyenin ortaya çıktığı durumlarda kız çocuklarla erkek çocukların, kız kardeşlerle erkek kardeşler birlikte bulunmamaktadır. Kız çocuklarla kız kardeşlerin kendi derecelerindeki erkek kardeşleriyle bulunması halinde zaten avliyye ortaya çıkmayacağından İbn Kudâme'nin görüşüne katılmak mümkün değildir. Koca ve iki öz kız kardeş bulunduğu İbn Abbâs, kocaya yarım hisse verdikten sonra kalanı iki kız kardeşe veririrken⁵⁴, koca, anne, anne baba bir kız kardeş bulunduğu kocaya yarım, anneye üçte bir, kalanı anne baba bir kız kardeşe vermektedir⁵⁵.

İbn Abbâs'ın, çocuk varken kız kardeşi mirasçı yapmamış olduğu yukarıda görüldüğü gibi üzerinde ittifak edilen bir durumdur. Onun avl uygulaması, kız çocuğun terekenin kalanını alacağını, mûrisin erkek kardeşinin de kız çocukla mirasçı olamadığını göstermektedir. Dolayısıyla, muttasıl tarikleri İbn Abbâs'tan nakledilen “*Hisse sahiplerine hisselerini veriniz, geride kalan en yakın erkeğindir*”⁵⁶ şeklindeki rivâyeti cumhur, ‘sadece erkek asabe hısımların kalanı alacağına’ delil almakla birlikte bu rivâyet cumhurun delil aldığı şekliyle İbn Abbâs'ın uygulamasıyla çelişmektedir. Fakihlerin İbn Abbâs'ın avliyyeyi reddetmesine, ondan nakledilen bu rivâyeti delil getirmeleri de bu çelişkiyi teyit etmektedir⁵⁷. Mirasla ilgili birçok me-

50 Rivâyetin metni şöyledir: “لو قدم من قدم الله عز وجل ما عالت فريضة”

51 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 262–264. Ayrıca bkz. İbnü'l-Münzir, *el-İsrâf*, IV, 338 vd.; el-Hâkim, *age.*, IV, 340; el-Mâverdi, *age.*, VIII, 130; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 264; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 161; el-Habrî, *age.*, s. 167; İbn Kudâme, *age.*, IX, 29; en-Nevevî, *age.*, XVI, 95; es-Settî, *age.*, II, 544; İbnü'l-Mecdi, *age.*, II, 715; eş-Şinşevrî, *age.*, I, 43, 44. Rivâyetin Arapça metni şöyledir: “كل فريضة لم يبطها الله عز وجل عن فريضة إلا إلى فريضة فهذا ما قدم... الزوج والزوجة... فكل فريضة إذا زالت عن فرضها لم يكن لها إلا ما بقي فذلك الذي آخر... والتي آخر فريضة الأخوات والبنات”

52 Abdürrezzâk, *age.*, X, 259. Burada Abdürrezzâk'ın es-Sevrî'den naklettiği metin esas alınmıştır. Rivâyetin Arapçası şöyledir: “لا تعول الفرائض تعول المرأة والزوج والأب والأم يقول هؤلاء لا ينقصون إنما النقصان في البنات والبنين والإخوة والأخوات” Ayrıca bkz. İbn Hazm, *age.*, IX, 263–264; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 161; en-Nevevî, *age.*, XVI, 95; es-Settî, *age.*, II, 545.

53 İbn Kudâme, *age.*, IX, 28, 29.

54 İbnü'l-Münzir, *el-İsrâf*, IV, 339; el-Habrî, *age.*, s. 167; el-Kalvezânî, *age.*, s. 150.

55 İbnü'l-Münzir, *el-İsrâf*, IV, 339; el-Habrî, *age.*, s. 167; İbn Kudâme, *age.*, IX, 28, 29, 36; Sibtü'l-Mardîni, *age.*, I, 381.

56 Buhârî, “Ferâiz”, 5, 7, 9, 15; Müslim, “Ferâiz”, 2; İbn Mâce, “Ferâiz”, 10; Ebû Dâvud, “Ferâiz”, 7.

57 İbn Abbâs'ın avli reddetmesine karşı bu rivâyet delil getirilmektedir. Bkz. el-Mâverdi, *age.*, VIII, 130; en-Nevevî, *age.*, XVI, 95; Sibtü'l-Mardîni, *age.*, I, 379, eş-Şinşevrî, *age.*, I, 45.

selede delil alınan⁵⁸, İmâmiyyece sahih kabul edilmeyen⁵⁹ bu rivâyet İbn Cüreyc (ö. 150/767)⁶⁰, Mâmer b. Râşid (ö. 153/770)⁶¹, Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778)⁶², Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814)⁶³ tarafından Tâvus b. Keysân (ö. 106/724) < Abdullah b. Tâvus (ö. 132/750) tarikiyle sahabe atlanarak “mürsel” nakledilmiştir. Aynı rivâyet muttasıl tarikle İbn Abbâs yoluyla sahabe râvisiyle de nakledilmiş olsa dahi - daha sonraki hadis kaynaklarında böyledir - avle delil alınamaz. Çünkü yukarıda belirtildiği gibi rivâyetin râvisi olan İbn Abbâs’ın uygulaması cumhurun delil aldığı şekliyle rivayetten çıkartılan hükmüne aykırıdır. Ayrıca rivayet, hisse sahiplerine hisselerin verilmesinden bahsetmekte olup, terekenin hisselerine yetmediğinde azaltılarak taksim edileceğinden bahsetmemektedir.

Kadı Şureyh (ö. 78/697)’e nisbet edilen, onun avl yaptığı bir uygulama neticesinde, “ما أخوفنى من هذا القضاء لولا أنه سبقنى به إمام عادل و روع” = Daha önce âdil ve sakınan devlet başkanı (bu konuda) hüküm vermeseydi bu (verdiğim) avliye hükmü beni çok korkuturdu.”⁶⁴ şeklindeki rivâyet, Ömer b. Hattâb (ra)’ın uygulamasıyla amel ettiğini ve avl yapılması gerektiği konusunda ikna olmadığını da göstermektedir. İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742)’nin de “لو لا أنه تقدم ابن عباس إمام عادل فأمضى أمرا فمضى” = Eğer daha önce bu konuda uygulama yapan âdil bir imam gelmemiş olsaydı, İbn Abbâs’ın bu görüşünde ilim sahibi iki kişi ihtilaf etmezdi.”⁶⁵ demesi Zührî’nin, İbn Abbâs’ın görüşünün isâbetli olduğu kanaatine sahip olduğunu belirtir. Kadı Şureyh’in ve Zührî’nin Ömer b. Hattâb’ın avl uygulamasına değinerek İbn Abbâs’ın görüşünün doğruluğuna işaret etmeleri avl uygulamasının sonraki dönemlerde yaygınlık kazandığını ortaya koyduğu gibi

58 el-Münîf, bu rivâyetten, mirasla ilgili “hisse sahiplerinin hisselerinden kalanı asabe hısımların alacağı”, “birden fazla asabe hısım bulunduğu en yakın asabenin terekeyi alacağı”, “anne baba veya baba bir kardeş oğulları, amca ve amcaoğulları gibi hısımların asabe mirasçı olduğu”, “baba veya dedenin kız çocukla bulunduklarında kalanı asabe olarak alacakları”, “mirasçı bulunmadığında asabe hısımların al-akrabu fe’l-akrab kuralınca terekenin tamamını alacağı”, “tereleden hisse sahiplerinin hisselerini almalarından sonra bir şey kalmaması durumunda asabenin mirasçı olamayacağı”, “iki amcaoğlundan birisinin anne bir kardeş olduğunda anne bir kardeşin altında biri almasından sonra kalanı iki amcaoğlunun eşit paylaşıp alacakları”, “avliye meselesinin varlığını kabulü”, “müserreke meselesinde öz kardeşlerin mirasçı olamayacağı” gibi yirmiden fazla hükmün çıkarılmasına delil alındığını belirtmektedir. Bkz. el-Münîf, Abdülmuhsin b. Muhammed, *Şerhu hadisi İbn Abbâs fi’l-ferâiz*, 1. bs., Câmîatü’l-İslâmiyye, Medine 1425/2004, s. 29-53.

59 et-Tüsî, Ebû Cafer Şeyhüttâife Muhammed b. Hasan, *Tehzibü’l-ahkâm*, 4. bs., thk. es-Seyyid Hasan Horsan, Dâru Saab, Beyrut 1360/1981, IX, 260 vd.; İbn Hacer, Ebü’l-Fazl Şehâbeddin Ahmed, *Tehzibü’t-Tehzib*, 1. bs., Dâru Sadır, Beyrut 1388/1968, V, 268; Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed, *el-Mirâs inde’l-Caferiyye*, Dârü’l-Fikri’l-Arabî, Kahire t.y., s. 94, 95.

60 el-Hâkim, *age.*, IV, 338; İbn Receb, Ebü’l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed, *Câmî’ul-ulûm ve’l-hikem fi şerhi hamsine hadisen min cevâmi’il-kilem*, 1. bs., Dârü’l-Marife, Beyrut 1408/1988, s. 399.

61 et-Tahâvî, Ebû Câfer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Meânî’l-âsâr*, thk. Muhammed Seyyid Cadülhak vdi., Matbaatü’s-Sünneti’l-Muhammed, Kahire 1388/1968, III, 390; el-Hâkim, *age.*, IV, 338.

62 es-Sevrî, Ebû Abdullah Süfyân b. Sâid, *Kitâbü’l-ferâiz*, edt. Hans-Peter Raddatz, “Fruhislamisches Erbrecht nach dem Kitâb al-faraid des Süfyân at-Taurî”, *Die Welt des Islams*, XIII, 1/2 (1971), s. 35.

63 el-Hâkim, *age.*, IV, 338; İbn Receb, *age.*, s. 399.

64 es-Serahsî, *age.*, XXIX, 164. Benzer ifâdeler için bkz. el-Cürcânî, *age.*, s. 59.

65 el-Cessas, *age.*, II, 90; Beyhakî, *age.*, VI, 253; el-Mâverdi, *age.*, VIII, 130; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 264; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 161.

avl yapılmaması görüşünün neden kabul görmediğine ilişkin ipuçları da vermektedir. İbn Hazm da, Zührî'nin ifadesinin de İbn Abbâs'ın içtihadının doğruluğunu gösterdiğini belirtmektedir⁶⁶. İbn Abbâs'tan avl yapmadığına ilişkin kaynaklarda zikredilen haller şöyledir:

Örnek-1: Mûrisin anne, baba, karısını ve iki kız çocuğunu bıraktığı meselede İbn Abbâs'ın anne babaya altıda birer, karısına sekizde bir verdikten sonra kalanı kız çocuklara verdiği belirtilmektedir⁶⁷.

Tablo-1: (Anne, baba, mûrisin karısı, iki kız çocuk)		
		24X
Anne	1/6	4X
Baba	1/6	4X
Mûrisin karısı	1/8	3X
İki kız çocuk	Kalanı alır	13X

Burada mûrisin karısı ile anne ve babası terekeden hisselerini alırken kalanı iki kız çocuğun eşit şekilde paylaştıkları anlaşılmaktadır.

Örnek-2: İbn Abbâs'a göre kadının ölerək geride koca ve iki öz kız kardeşini bıraktığı meselede iki kız kardeş terekenin kalanını almaktadır⁶⁸.

Tablo-2: (Koca, iki öz kız kardeş)			
		2	4X
Koca	1/2	1	2X
Anne baba bir kız kardeş	Kalanı alır	1	1X
Anne baba bir kız kardeş			1X

Burada da kocanın terekeden yarım hissesini almasından sonra kalan iki kız kardeş arasında eşit olarak taksim edilmiştir.

Örnek-3: Kadının ölerək koca, bir öz kız kardeş ve anne bıraktığı meselede İbn Abbâs'ın kalanı kız kardeşe verdiği belirtilmektedir⁶⁹.

66 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, s. 264 vd.

67 İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf*, IV, 340; el-Habrî, *age.*, s. 169; el-Kalvezânî, *age.*, s. 150; en-Nevevî, *age.*, XVI, s. 95. İbn Abbâs'ın ilgili uygulamalarının daha açık bir şekilde görülebilmesi için tabloyla gösterilmesi yoluna gidilmiştir.

68 İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf*, IV, s. 340, 341; el-Habrî, s. 167-168; el-Kalvezânî, s. 150; eş-Şinşevrî, I, s. 43, 44.

69 Bu mesele İbn Abbâs'ın, kendisine muhalefet edenleri lanetleşmeye çağırması sebebiyle mübalele meselesi olarak da meşhur olmuştur. Ayrıntı için bkz. Abdürrezzâk, X, 255; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 262-235; el-Habrî, *age.*, s. 167; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 160-161; el-Kalvezânî, *age.*, s. 150; İbn Kudâme, *age.*, IX, 9-10, 28-29; en-Nevevî, *age.*, XVI, 93; es-Settî, *age.*, II, 545 vd.; el-Cürcânî, *age.*, s. 36; Sibtü'l-Mardîni, *age.*, I, 382.

Tablo-3: (Koca, öz kız kardeş, anne)		
		6X
Koca	½	3X
Öz kız kardeş	Terekenin kalanını alır	1X
Anne	1/3	2X

Örnek-4: Mûrisin koca, anne ve iki kız kardeş bıraktığı meselede İbn Abbâs'ın kocanın yarım, annenin üçte bir almasından sonra kalanı kız kardeşlere verdiği belirtilmektedir⁷⁰. İbn Abbâs'a göre iki kız kardeş, annenin hissesini üçte birden al-
tıda bire hacbetmemektedir⁷¹. Bu nedenle bu meselede anne üçte bir hisse almıştır.

Tablo-4: (Koca, iki öz veya baba bir kız kardeş, anne)		
		6X
Koca	½	3X
Anne	1/3	2X
İki öz veya baba bir kız kardeş	Terekenin kalanını alır	1X

Örneklerde görüldüğü gibi İbn Abbâs'ın, kız çocukları veya kız kardeşleri diğer mirasçılardan sonraya bırakarak onlara, erkek çocuk veya erkek kardeş gibi tereke-
nin kalanını vermektedir.

D. ANNEYE TEREKENİN ÜÇTE BİRİNİ VERMESİ: ÖMERİYYETEYN MESELESİ

Abdullah b. Abbâs'ın, mûrisin anne ve baba ile birlikte karısı veya kocasından biriyle bulunduğu, **ömeriyyeteyn**⁷²olarak da isimlendirilen meselede, “فإن لم يكن له=Ölenin çocuğu olmaz, anası babası ona vâris olursa anası-
na üçte bir pay verilir”⁷³âyetinin zâhirine uygun olarak anneye terekenin tamamı
üzerinden üçte bir hisse verdiği belirtilmektedir⁷⁴. O'nun sahâbeden Zeyd b. Sâbit

⁷⁰ el-Habrî, *age.*, s. 168.

⁷¹ el-Mâverdi, *age.*, VIII, s. 98; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, s. 258; İbn Abdilber, *age.*, XV, s. 408; es-Serahsî, *age.*, XXIX, s. 114; İbn Kudâme, *age.*, IX, s. 19, 30; İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. Muhammed Meâfirî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Muhammed Abdülkâdir Ata, Dârü'l-Fikr, Beyrut t.y., I, s. 440; İbnü'l-Mecdi, *age.*, I, 398; II, s. 715.

⁷² Ömer b. Hattâb'a nispet edildiği için, 'ömeriyyeteyn meselesi' olarak isimlendirilen bu meselede, Hanefî, Hanbelî, Malikî ve Şâfiî mezheplerinin oluşturduğu cumhura göre, karı ve koca hissesini aldıktan sonra kalanın üçte biri anaya üçte ikisi ise babaya verilmektedir

⁷³ en-Nisâ, 4/11.

⁷⁴ İbn Ebî Şeybe, *age.*, XI, 240; İbnü'l-Münzir, *el-İsrâf*, IV, 322; el-Mâverdi, *age.*, VIII, s. 99; es-Serahsî, *age.*, XXIX, s. 146; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 260; İbn Abdilber, *age.*, XV, 411; İbn Kudâme, *age.*, IX, 23, 30.

(ra) ile koca, anne ve babanın bulunduğu mesele hakkında müzakere ettiği, Zeyd b. Sâbit'in, anneye kocanın hissesini almasından sonra kalanın üçte birini vermesi üzerine İbn Abbâs'ın, "Bunu Allah'ın kitabında görüyor musun? Yoksa bu konudaki re'yin midir?" diye sorduğu, re'yi olduğunu öğrenmesinden sonra İbn Abbâs'ın anneye, terekenin tamamının üçte birini verdiği kaydedilmektedir⁷⁵. Sahâbeden Ali b. Ebî Tâlib⁷⁶ ve Muâz b. Cebel'in⁷⁷, fukahadan Şureyh⁷⁸, Ebû Bekr el-Esam (ö. 200/816)⁷⁹ ve Dâvûd ez-Zâhiri'nin⁸⁰ de anneye terekenin tamamı üzerinden üçte bir verdiği belirtilmektedir⁸¹. Tâbiîn fakihlerinden Muhammed b. Sirîn (ö. 110/728)'in de mûrisin anne ve babası, karısıyla bulunduğu İbn Abbâs gibi anneye terekenin tamamının üçte birini, kocasıyla bulunduğu cumhur gibi kocanın hissesini almasından sonra kalanın üçte birini anneye verdiği nakledilmektedir⁸². İbn Abbâs'ın koca, anne ve babanın bulunduğu meseledeki uygulamasını tablo üzerinde aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

Tablo-5: (Koca, anne, baba)		
		6X
Koca	½	3X
Anne	1/3	2X
Baba	Kalanı alır	1X

E. DEDEYİ BABA GİBİ MİRASÇI YAPMASI

Abdullah b. Abbâs'ın, baba bulunmadığında dedeyi baba gibi mirasçı yaptığı, dedeyle bulunduklarında kardeşleri hacbettiği nakledilmektedir. İbn Abbâs'ın sahâbeden Ebû Bekir, Hz. Osman ve Abdullah b. Zübeyr (r.anhum) gibi dedeye baba diyerek ona baba muamelesi yaptığı kaydedilmektedir⁸³. İbn Abbâs'ın bu konuda "يا بني آدم = *Ey Âdemoğulları!*"⁸⁴ ile, "واتبع ملة آبائي إبراهيم وإسحق ويعقوب" = *Babalarım*

75 Abdürrezzâk, *age.*, X, 254; İbn Ebî Şeybe, *age.*, XI, 241; ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman, *es-Sünen*, thk. Fevâz Ahmed Zemirli vd., Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1986/1407, "Ferâiz", 3; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 228; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, s. 260.

76 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 260; İbn Kudâme, *age.*, IX, 23; İbnü'l-Mecdi, *age.*, I, 397.

77 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 260; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 147; İbnü'l-Mecdi, *age.*, I, 397.

78 İbnü'l-Münzir, *el-İşraf*, IV, 322; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, *age.*, IX, 260; İbn Abdilber, *age.*, XV, 411; İbn Kudâme, *age.*, IX, 23.

79 es-Serahsî, *age.*, XXIX, 147.

80 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, s. 260; İbn Abdilber, *age.*, XV, 411.

81 Ömeriyyeteyn meselesi hakkında ayrıntı için bkz. İbnü'l-Münzir, IV, 322; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, *age.*, IX, 260; el-Mâverdi, *age.*, VIII, 99; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 146; İbn Kudâme, *age.*, IX, s. 23, 30;

82 İbnü'l-Münzir, *age.*, IV, 323; el-Mâverdi, *age.*, VIII, 99; İbn Kudâme, *age.*, IX, 23; İbnü'l-Mecdi, *age.*, I, 392. İbnü'l-Mecdi eserinde Seyfeddin el-Âmidî (ö. 631/1233) ve İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249)'ın İbn Sirîn'den söylenen meşhur kavlin aksini ondan rivâyet ettiklerini belirtmektedir. Bkz. İbnü'l-Mecdi, *age.*, I, 404.

83 Abdürrezzâk, *age.*, X, 264; Said b. Mansûr, I, 46; Buhârî, "Ferâiz", 8.

84 Araf, 7/26.

İbrâhim, İshâk ve Yakub'un dinine uyarım"⁸⁵ ayetlerini delil aldığı, İbn Abbâs'ın, "يرثني ابن ابني دون إخوتي ولا أرث أنا ابن ابني = Oğlumun oğlu, kardeşim mirasçı olmaksızın bana mirasçı olacak da, ben oğlumun oğluna mirasçı olamayacak mıyım?"⁸⁶ dediği nakledilmektedir. Sahabeden Ebû Bekir (ö. 13/634), Muâz b. Cebel (ö. 17/638), Âişe (ö. 58/678), İbn Abbâs (ö. 68/687), Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/697) (r.anhum) ile fukahadan Osmân el-Bettî (ö. 143/760), Ebû Hanîfe (ö. 150/767), İshâk b. Râhûye (ö. 238/853), Dâvud ez-Zâhirî (ö. 270/883) ve et-Taberî (ö. 310/923)'nin de dedeyi baba gibi mirasçı yaptıkları, dedeyle kardeşleri hacbettikleri kaydedilmektedir⁸⁷.

İbn Abbâs, dedeyle (baba tarafından) kardeşleri hacbederek mirasçı yapmadığı, yani baba ve dedeyle kardeşleri hacbettığı belirtilmektedir⁸⁸. Buna göre mûrisin iki tane baba bir erkek kardeşiyle dedesini bıraktığı meselede terekenin tamamını dede alacaktır. İbn Abbâs'ın bu uygulamasını tabloda şöyle gösterebiliriz:

Tablo-6: (Baba veya dede, baba bir iki erkek kardeş)	
	1X
Baba / babanın babası veya ilâ nihâye babanın babası (dede)	1X
Baba bir iki erkek kardeş	----

F. ANNE BİR KARDEŞLERİ BABA VE DEDEYLE MİRASÇI YAPMASI

Abdullah b. Abbâs'ın anne bir kardeşleri baba ve dedeyle mirasçı yaptığı nakledilmektedir⁸⁹. İbn Abbâs'ın anne bir kardeşleri baba ve dedeyle bulunduklarında terekeye mirasçı yapması yukarıda dede ile kardeşleri hacbettğine ilişkin rivâyetlerden ötürü çelişkili bulunmuştur⁹⁰. Bununla birlikte veledü'l-mülâanenin mirasçılığında Peygamber (sav)'in terekenin tamamını anneye verdiğine ilişkin rivâyetlerle Abdullah b. Mesud'un veledü'l-mülâanenin annesinin asabe olarak terekenin tamamını aldığına ilişkin rivâyetler de İbn Kudâme (ö. 620/1223)'nin de belirttiği gibi anne ile birlikte bulunduklarında anne tarafından kardeşlerin hacbolduklarını göstermektedir⁹¹. İki uygulama birlikte değerlendirildiğinde, onun baba

85 Yusuf, 12/38.

86 Saïd b. Mansûr, I, 46-47; İbn Ebî Şeybe, *age.*, XI, 289; Buhârî, "Ferâiz", 8; Beyhâkî, VI, 246.

87 Bkz. el-Mâverdi, *age.*, VIII, 122; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 180; İbn Abdilber, *age.*, XV, 434; İbn Hazm, *age.*, el-Muhallâ, IX, 288; el-Habrî, *age.*, 184-185; el-Kalvezânî, *age.*, 67-68; İbn Kudâme, *age.*, IX, 66, 68; en-Nevevî, *age.*, XVI, 116; İbnü'l-Mecdi, *age.*, I, 499; el-Megilî, *age.*, 266 vd., 303; eş-Şinşevrî, *age.*, I, 51.

88 el-Mâverdi, *age.*, VIII, 122; İbn Hazm, el-Muhallâ, IX, 288; İbn Abdilber, *age.*, XV, 434; el-Habrî, *age.*, s. 184; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 180; el-Kalvezânî, *age.*, s. 67-68; İbn Kudâme, *age.*, IX, 66, 68; en-Nevevî, *age.*, XVI, 116; el-Cürcânî, *age.*, s. 89; İbnü'l-Mecdi, *age.*, I, 499; eş-Şinşevrî, *age.*, I, 51.

89 el-Mâverdi, *age.*, VIII, 93; İbn Hazm, el-Muhallâ, IX, 268; el-Habrî, *age.*, 163 vd.; İbn Kudâme, *age.*, IX, 7; el-Cürcânî, *age.*, s. 28; İbnü'l-Mecdi, *age.*, I, 398.

90 el-Mâverdi, *age.*, VIII, 93; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 145, 146, 152, 156; İbn Kudâme, *age.*, IX, 7.

91 İbn Kudâme, *age.*, IX, 118.

ve dedeyle bulunduklarında baba tarafından kardeşleri hacbettiği, anne tarafından kardeşleri mirasçı yaptığı görülmektedir. Nevevî (ö. 676/1277)'nin de belirttiği gibi, ayrıca İbn Abbâs'ın annenin hissesini nineye vermesi, anne bir kardeşleri anneye mirasçı yapmadığı anlamına gelmektedir⁹². Buna göre mûrisin anne bir kardeşleriyle birlikte baba ve kocasını bıraktığında terekenin taksimi İbn Abbâs'ın görüşüne kıyasla tabloda şöyle gösterilebilir:

Tablo-7: (Baba, koca, anne bir kardeş)		
		6X
Baba	Kalanı alır	2X
Koca	1/2	3X
Anne bir kardeş	1/6	1X

G. ANNE BULUNMADIĞINDA NİNEYİ ANNE GİBİ MİRASÇI YAPMASI

İbn Abbâs'ın anne bulunmadığında nineyi anne gibi üçte bire mirasçı yaptığı, onun, “الجدّة بمنزلة الأم إذا لم تكن أم”=anne olmadığında nine anne gibidir” dediği belirtilmektedir⁹³. Buna göre mûris, babasının babasıyla annesinin annesini bıraktığında onlar, terekeyi ikili birli paylaşacaklardır.

Tablo-8: (Annenin annesi, babanın babası)		
		3X
Annenin annesi	1/3	1X
Babanın babası	2/3	2X

H. EN AZ ÜÇ KARDEŞLE ANNENİN HİSSESİNİ HACBETMESİ

Cumhur, hangi cihetten veya cinsiyetten olursa olsun iki kardeşle annenin hissesini üçte birden altıda bire hacbetmektedir. Abdullah b. Abbâs'ın ise, cumhurun aksine, en az üç kardeşle annenin hissesini üçte birden altıda bire hacbetmekte olup bu görüşüne, “فإن كان له إخوة فلا ماله السدس”=Kardeşleri varsa altıda biri annesinindir⁹⁴ âyetini

92 en-Nevevî, *age.*, XVI, 75.

93 el-Mâverdi, *age.*, VIII, 110; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 272; İbn Abdilber, *age.*, XV, 453; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 167; İbn Kudâme, *age.*, IX, 54; en-Nevevî, *age.*, XVI, 75; es-Settî, *age.*, II, 397; el-Cürcânî, *age.*, s. 32; İbnü'l-Mecdî, *age.*, I, 399. İbn Abdilber (ö. 463/1071), anne bulunmadığında ninenin, anne gibi mirasçı olacağına ilişkin rivâyeti İbn Abbâs'tan nakletmekle birlikte, bunun İbn Abbâs'ın baba bulunmadığında dedenin baba gibi mirasçı olacağı uygulamasına kıyasla söylendiğini belirtmektedir. Bkz. İbn Abdilber, *age.*, XV, 453.

94 en-Nisâ, 4/11.

delil almaktadır. İbn Abbâs, bu âyetin zahirinden ve en az üçün çoğul olduğundan hareketle erkek veya kız olsun iki kardeşle bulunduklarında anneye altıda bir hisse verdiği görülmektedir⁹⁵. Fukahadan Zâhiri fakihi İbn Hazm da bu görüştedir⁹⁶.

Kaynaklarda Abdullah b. Abbâs'ın sahabeden Osman b. Affân (ra) ile müzâkeresinden de bahsedilmektedir. Osman'ı iki kız kardeşle annenin hissesini üçte birden altıda bire hacbetmesi üzerine İbn Abbâs'ın, “Allah Teâlâ, ‘فإن كان له إخوة’ فالأخوان بلسان قومك’ = *Kardeşleri varsa altıda biri annesinindir*” buyuruyor. “فإن كان له إخوة” = “Kavminin dilinde iki erkek kardeş, kardeşler anlamına gelmez” dediği, Osman b. Affân'ın da, “لا أستطيع أن أرد ما كان قبلي ومضى في الأمصار توارث به الناس” = “Benden öncesini reddedemiyorum. İnsanlar farklı beldelerde bu şekilde mirasçı olageldiler” diyerek cevap verdiği nakledilmektedir⁹⁷. Mûrisin anne, baba ve iki erkek kardeş bıraktığı meseledeki İbn Abbâs'ın uygulamasını tablo üzerinde aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

Tablo-9: (Anne, baba, iki erkek kardeş)		
		6X
Anne	1/3	2X
Baba	2/3	4X
İki erkek kardeş	---	

I. KELÂLE GÖRÜŞÜ / UYGULAMASI VE İLTİZAM MESELESİ

Çocukların kardeşlerle mirasçı olup olamayacaklarıyla ilgili bölümde görüldüğü üzere İbn Abbâs'ın, kardeşlerin mirasçılıkları için en-Nisâ 4/176 âyetine göre veledin bulunmaması gerektiği görüşünde olduğu belirtilmektedir⁹⁸. Ayrıca onun, “kelâle, veledi ve vâlidî olmayan kişi”⁹⁹ olduğu “veledi olmayarak ölen kişi”¹⁰⁰ olduğu görüşleri kaynaklarda zikredilmektedir. İbn Abbâs'ın kelâle görüşünün, “Eğer bir kişi ölür de veledi bulunmazsa...”¹⁰¹ âyetinin zâhirine uygun olarak kelâlenin, “kız olsun erkek olsun veledi olmayan kişi” şeklinde olduğu kabul edilmektedir¹⁰².

95 İbnü'l-Münzir, *el-İsrâf*, IV, 322; et-Taberî, *age.*, III, 620; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 258, 267; el-Mâverdi, *age.*, VIII, 98, 99; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 144; İbn Abdilber, *age.*, XV, 408; İbnü'l-Arabî, *age.*, I, 422; İbn Kudâme, *age.*, IX, 19.

96 İbn Hazm, *age.*, IX, 258.

97 et-Taberî, *age.*, III, 620; el-Hâkim, *age.*, IV, 335; Beyhakî, *age.*, VI, 227; İbn Hazm, *age.*, IX, 258.

98 el-Mâverdi, *age.*, VIII, 107; İbn Hazm, *age.*, IX, 256; İbn Kudâme, *age.*, IX, 9; el-Cürcânî, *age.*, s. 24.

99 Abdürrezzâk, *age.*, X, 303; İbn Ebî Şeybe, *age.*, XVI, 370–371; ed-Dârimî, “Ferâiz”, 26; Beyhakî, *age.*, VI, 225; el-Habrî, *age.*, 163.

100 Abdürrezzâk, X, 303; İbn Ebî Şeybe, XVI, 369–371; Beyhakî, VI, 220; el-Hâkim, IV, 336.

101 en-Nisâ, 4/176

102 el-Habrî, *age.*, s. 163, 165

İbn Abbâs'ın kelâle uygulaması anlaşılamadığından avliyye ve kelâle görüşlerinde tenâkuz olduğu, avliyyeyi kabul etmemesine rağmen bazen avliyye yapmak zorunda kaldığı belirtilmiştir¹⁰³.

Kadının ölerек geride koca, anne ve iki anne bir kardeş bıraktığı meseleyle ilgili İbn Abbâs'a nisbet edilen görüşe göre terekenin paydası altıdan yediye yükselmektedir. Bu avl uygulaması, İbn Abbâs'ın avli reddettiğine dâir içtihadıyla çelişerek onu nakzettığı iddiasından hareketle, “مسألة الناقضة = **nâkıza meselesi**” veya “مسألة الالتزام = **iltizam meselesi**” adıyla meşhur olmuştur¹⁰⁴. Bu meselede cumhura göre avl olmazken, İbn Abbâs'ın iki kardeşle annenin hissesini üçte birden altıda bire hacbetmemesi¹⁰⁵ sebebiyle avl yapmak zorunda kaldığı, iki tane kız kardeşin anneyi hacbedemeyeceği görüşünden vazgeçeceği belirtilerek görüşü çelişkili görülmüştür¹⁰⁶.

Şâfiî fakihi İbnü'l-Mecdî (ö. 850/1447), bu tenkitlerin İbn Abbâs'ın vefatından sonra yapıldığını, hayattayken yapılsaydı mutlaka cevap verirdi, demektedir¹⁰⁷. İbnü'l-Mecdî, bazı şerhlerde İbn Abbâs'a yöneltilen tenkide şöyle cevap verildiğine rastladığını söylemektedir: “Kocaya yarım, anneye üçte bir, anne bir kardeşlere altıda bir verilir. Ona (İbn Abbâs'a) göre kuvvetli hısımların hissesi bir farzdan bir başka farzı almaya değişir, bu anneye kocada bulunmaktadır. İki tane anne bir kız kardeş ise farz hisse almaktan hiç birşey almamaya değişir. Bunlar farz hisse almadan terekenin kalanını asabe olarak almaya giden kardeşlerden daha zayıftırlar. Kendilerinden daha kuvvetli iki kardeşe zararın yansıtılmasından bu iki anne bir kardeşe yansıtılması daha evlâdır. O halde, görüşünde herhangi bir tenakuz yoktur”¹⁰⁸. Kanaatimizce İbn Abbâs'ın uygulamasının çelişkili olduğu düşüncesi, ilgili uygulamalarının bütünlük içerisinde değerlendirilmemesinden kaynaklanmaktadır.

İbn Abbâs'ın başta kelâle olmak üzere mirasla ilgili içtihatları kanaatimizce bütün olarak görülmediğinden avl ve kelâle görüşlerinde çelişki olduğu, avli kabul etmemesine rağmen avl yapmak zorunda kaldığı ileri sürülmüştür¹⁰⁹. İltizam meselesiyle ilgili İbn Abbâs'ın,

103 el-Habrî, *age.*, s. 168; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 165; el-Kalvezânî, *age.*, s. 151; İbn Kudâme, *age.*, IX, 30; es-Settî, *age.*, II, 355; İbnü'l-Mecdî, *age.*, II, 715; eş-Şinşevrî, *age.*, I, 45.

104 İbnü'l-Hâim, *age.*, s. 160; İbn Abdilber, *age.*, XV, 409; es-Serahsî, XXIX, 164 vd.; el-Habrî, s. 168; İbn Kudâme, *age.*, IX, 29 vd.; Sibtü'l-Mardîni, *age.*, I, 378.

105 el-Mâverdi, *age.*, VIII, 98; İbn Hazm, *age.*, IX, 258; İbn Abdilber, XV, 408; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 114; İbn Kudâme, *age.*, IX, 19, 30.

106 İbn Abbâs'ın görüşünün çelişkili olduğu belirtilen bu örnek için bkz. es-Serahsî, *el-Mebsût*, XXIX, 164 vd.; el-Kalvezânî, *age.*, s. 151; el-Habrî, s. 168; İbn Kudâme, *age.*, IX, 29-30; en-Nevevî, *age.*, XVI, 95; İbnü'l-Mecdî, *age.*, II, 715; eş-Şinşevrî, *age.*, I, 45.

107 İbnü'l-Mecdî, *age.*, II, 717. İbn Hazm'ın bu meseleye ilişkin çözümü için bkz. İbn Hazm, IX, 267. el-Habrî (ö. 476/1083) ise İbn Abbâs'ın görüşüne kıyasla anne bir kardeşin asabe olacağını söylemektedir. Bkz. el-Habrî, *age.*, s. 168 vd.; eş-Şinşevrî, *age.*, I, 45.

108 Bkz. İbnü'l-Mecdî, *age.*, II, 717.

109 el-Habrî, s. 168; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 165; el-Kalvezânî, *age.*, s. 151; İbn Kudâme, *age.*, IX, 30; es-Settî, *age.*, II, 355; İbnü'l-Mecdî, *age.*, II, 715.

“Dedeyle bulunduklarında baba bir kardeşleri mirasçı yapmaması”¹¹⁰,

“Anne bir kardeşleri, baba ve dedeyle mirasçı yapması”¹¹¹,

“Nineyi dedeyle üçte bire mirasçı yapması”¹¹²,

“Avli reddederek kardeşlere kalanı vermesi”¹¹³,

“Kelalenin mirasçılığında veledin bulunmaması şartını ileri sürmesi”¹¹⁴

uygulama ve içtihatları birbirleriyle ilişkili olarak incelendiğinde çelişki olmadığı görülecektir. Bu içtihat ve uygulamaları değerlendirildiğinde, anne bir kardeşleri anneyle, baba bir kardeşleri de babayla hacbettığı, mirasçı olamayan anne bir kardeşlerle de, annenin hissesini eksiltmediği anlaşılır. İbn Abbâs’a nisbet edilen avl uygulamasıyla, onun görüşlerinden hareketle bu meselenin çözümünü tabloda aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

Tablo-10: (Koca, anne, iki anne bir kardeş)				
	İbn Abbâs’a nisbet edilen uygulama		İbn Abbâs’ın uygulaması	
	6 → 7		6X	
Koca	1/2	3	½	3X
Anne	1/3	2	1/3+ kalan	2+1 = 3X
İki anne bir kardeş	1/3	2	----	----

Dolayısıyla yukarıda da görüldüğü gibi İbn Abbâs’ın mirasla ilgili uygulama ve içtihatlarında çelişki ortaya çıktığı düşüncesinin ilgili uygulama ve içtihatlarının bütünlük içerisinde değerlendirilmemesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

SONUÇ

Sahabenin mirasla ilgili çeşitli uygulama ve içtihatları gerek Peygamber (sav)’in uygulamasını göstermesi yanında içtihat ve uygulamalarının kendilerinden sonraki nesillerin düşünce ve uygulamalarına etkileri açısından da önem taşımaktadır.

110 el-Mâverdi, *age.*, VIII, 122; İbn Hazm, *age.*, IX, 288; İbn Abdilber, *age.*, XV, 434; Habrî, *age.*, s. 184; Serahsî, *age.*, XXIX, 180; el-Kalvezânî, *age.*, 67-68; İbn Kudâme, *age.*, IX, 66.

111 el-Mâverdi, *age.*, VIII, 93; İbn Hazm, *age.*, IX, 268; Habrî, *age.*, s. 163 vd.; İbn Kudâme, *age.*, IX, 7.

112 el-Mâverdi, *age.*, VIII, 110; İbn Hazm, *age.*, IX, 272; İbn Abdilber, XV, 453; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 167; İbn Kudâme, *age.*, IX, 54.

113 Abdürrezzâk, *age.*, X, 259; el-Hâkim, *age.*, IV, 340; İbn Hazm, *age.*, IX, 264; es-Serahsî, *age.*, XXIX, 161; el-Cürcânî, *age.*, s. 57.

114 Abdürrezzâk, *age.*, X, 303; el-Hâkim, *age.*, IV, 336; el-Mâverdi, *age.*, VIII, 107; İbn Hazm, *age.*, IX, 256; İbn Kudâme, *age.*, IX, 9; Cürcânî, *age.*, s. 24.

Nitekim Peygamber (sav)'in vefatıyla birlikte çeşitli bölgelere dağılarak her bölgede farklı ilmî ekollere öncülük etmeleri mezheplerin oluşum sürecinin anlaşılması, mezhepler arasındaki fikhî ihtilafların sebebine dâir hoca-öğrenci münasebeti, rivâyet farklılıkları çerçevesinde bize ışık tutmaktadır. Hadis ilmi kriterleri de dikkate alınarak Abdullah b. Abbâs gibi ferâiz ilminde öne çıkan Zeyd b. Sâbit, Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Mesud gibi Peygamberimizin ashabının da ferâiz ilmine ilişkin uygulama ve içtihatlarının tespiti neticesinde daha sağlıklı değerlendirmelerde bulunma imkânı olacaktır. Ferâiz ilmindeki otorite ve bilgileriyle meşhur bir kısım sahabeden nakledilen rivâyetlerin tespit edilerek ortaya konulması günümüzde mevcut çeşitli miras hukuku meselelerinin çözümünde de bize ışık tutacağı açıktır. Bu birikim neticesinde ferâiz ilminin gelişim sürecinin görülmesinin yanında ferâiz meselelerinin daha kolay kavranılmasına da vesile olacaktır. Bu durum hiç şüphesiz tamamına yakını henüz yazma olarak kütüphanelerde bulunan ilgililerce daha kolay anlaşılmasında, öğrenilmesinde, öğretilmesinde ve günümüz meseleleri de göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi fırsatı da verecektir.

Fıkıh kitaplarının ferâiz bahisleriyle bu alanda müstakil olarak telif edilen eserlerde kendisiyle ilgili görüş ve uygulamalara oldukça sık yer verilen sahabelerden birisi de Abdullah b. Abbâs'tır. İbn Abbâs'ın mirasla ilgili uygulama ve içtihatlarının bir bütün olarak görülmeye çalışıldığı bu çalışmada, mirasın farklı konularıyla ilgili uygulamaları bir araya getirildiğinde aralarında bir uyumluluk ve belirli bir sistem bulunduğu görülür. Bu uygulama ve içtihatlardan hareketle İbn Abbâs'ın ferâiz ilmindeki usûlüne ilişkin çeşitli tespitlerde bulunabildiğimiz gibi mirasla ilgili içtihatları arasındaki ilişkiyi, cumhurun görüşünden hangi noktalarda ayrıldığı da net bir şekilde görülmektedir.

Netice olarak İbn Abbâs'ın, “iki kız çocuğa yarım hisse verme”, “mûrisin çocuğunun bulunmayıp anne ile babanın bulunduğu her durumda anneye üçte bir vermesi”, “en az üç kardeşin bulunmasıyla annenin hissesini altıda birden üçte bire hacketme” gibi noktalarda miras âyetlerinin zâhirine göre amelde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca avl yapılmasını reddetmesi, veled tanımlamasında kız çocuğu da dahil ederek asabe maa-gayrihi mirasçılığı reddi, anne bulunmadığında nineyi anne gibi mirasçı yapması gibi durumlarda da cumhurdan farklı görüşe sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim ferâiz kitaplarında da bu uygulamaların çoğunun kendisine nisbeti sahih kabul edilip aleyhinde delil getirilirken bir kısmının da ona nisbeti sahih görülmemekte, görüşünden döndüğü veya kendisinden önce / sonra icmâ gerçekleştiği kaydedilmektedir.

İbn Abbâs'ın mirasla ilgili içtihatlarının bütünlük içinde ele alındığı durumda onun bazı görüşlerinde çelişki olduğuna dair iddiaların da gerçeği yansıtmadığı

anlaşılmaktadır. Aksine onun görüşleri bir bütün halinde görüldüğünde onun mirasla ilgili içtihatları arasında sistemli bir şekilde uygunluk olduğu, birinin diğerini nakzetmediği ortaya çıkmaktadır.